

واکاوی معماری پایدار

در مسکن بومی روستایی اقلیم سرد و کوهستانی ایران

انتشارات طحان
ناشر تخصصی معماری و شهرسازی

واکاوی معماری پایدار

در مسکن بومی روستایی اقلیم سرد و کوهستانی ایران

تألیف

دکتر بهزاد وثیق

مسعود رضایی

انتشارات طحان

ناشر تخصصی معماری و شهرسازی

سرشناسه	: رضایی، مسعود، ۱۳۶۲ -
عنوان و نام پدیدآور	: واکاوی معماری پایدار در مسکن بومی روستایی اقلیم سرد و کوهستانی ایران / تالیف مسعود رضایی، بهزاد وثیق.
مشخصات نشر	: تهران : طحان، ۱۳۹۳
مشخصات ظاهری	: ۲۰۰ ص.: مصور، جدول، نمودار.
شابک	: 978-964-2932-89-4
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۱۸۰
موضوع	: معماری پایدار -- ایران
موضوع	: مسکن روستایی -- ایران
موضوع	: مناطق سردسیر -- اوضاع اقلیمی
شناسه افزوده	: وثیق، بهزاد، ۱۳۶۱ -
رده بندی کنگره	: PN۲۵۴۲/۳۹۳۳۶/۲ و ۲
رده بندی دیویی	: ۴۷۰۹۵۵/۷۲۰
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۵۳۱۴۶۲

**واکاوی معماری پایدار
در مسکن بومی روستایی اقلیم سرد و کوهستانی ایران**

تألیف: مسعود رضایی - دکتر بهزاد وثیق
ناشر: طحان
مدیر تولید: ابراهیم فصلی چالغلو
چاپ: طرح و نقش
صحافی: طرح و نقش
لیتوگرافی: رایید گرافیک
نوبت چاپ: اول ۱۳۹۳
شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۹۳۲-۸۹-۴
قیمت: ۱۲۰۰۰ تومان

تلفن‌های مرکز پخش انتشارات طحان :
۶۶۴۰۳۱۹۱ - ۶۶۴۰۳۲۰۸ - ۰۲۱
فاکس: ۶۶۹۶۷۰۵۹
شماره همراه: ۰۹۱۲۱۹۸۵۶۱۷

مقدمه کتاب

حمد و سپاس خدای را که فرصتی به وجود آمد تا نگارندگان این کتاب، علاوه بر وظیفه پژوهشی خویش در زمینه کنکاش و نشر یافته‌های خویش در معماری این مرز و بوم، ادای دینی نسبت به مردم شریف غرب ایران انجام داده و به معرفی و بازشناساندن معماری این مناطق، اقدام نمایند.

معماری با انسان زاده نشد، اما رشد و توسعه مفاهیم آن بی‌شک در گرو روند رشت تمدن انسانی است. معماری بشری با توسعه مفاهیمی مانند جغرافیا، اجتماع، دانش زیستی و... صورت‌های مختلفی یافته و انواع متنوعی از معماری‌ها را در طول تاریخ تمدن نشان داده است. انواع معماری‌های جغرافیامحور، بدنه معماری بومی را شکل داده‌اند و با زمینه‌های فرهنگی غنا یافته و به حیات خود ادامه دادند. این گوناگونی با ظهور تکنولوژی، تحت سیطره مفهوم فن‌آوران، اما معناداری آن شده‌اند و در دنیای پرسرعت امروز، مانند گونه‌هایی از زیست، از بین می‌روند و یا از معناهای اولیه خود تهی شده و جنبه موزه‌ای پیدا می‌کنند.

در این کتاب نخست به مباحثی پیرامون معماری پایدار، عناصر معماری سنتی ایران در همگونی با معماری پایدار، معماری بومی، روند پایداری در متن معماری بومی ایران و در انتها بررسی الگوهای متعدد پایداری در معماری بومی روستاهای مناطق غرب ایران، پرداخته شده است، به طور کلی، هدف اولیه تهیه مجموعه‌ای جامع به زبان فارسی در مورد معماری پایدار و معماری بومی روستایی غرب ایران، برای دانشجویان معماری و طراحی شهری بوده است که بتواند برای پژوهشگران دوره دکتری و بخشی از دروس حوزه کارشناسی ارشد و دکتری به عنوان مرجع مورد استفاده قرار گیرد.

اگرچه در زمینه معماری پایدار و معماری روستایی ایران، کتاب‌های متعددی به زبان‌های گوناگون نوشته شده است، لیکن کتاب‌های نوشته شده، اکثراً به مباحث صرف پیرامون معماری پایدار پرداخته‌اند و از بررسی معماری روستایی به عنوان گنجینه غنی موجود در این زمینه صرف نظر کرده‌اند.

در این کتاب می‌توان به خوبی مشاهده کرد؛ که معماری روستایی غرب ایران دارای مولفه‌هایی ارزشمند و قابل بیان در عرصه نوین معماری و شهرسازی امروز ایران است. در اینجا بر خود واجب می‌دانیم که از تمامی پژوهشگران گرامی، بالاخص آقای دکتر جاوید قنبری چاه انجیری، و سرکار خانم مهندس سمیرا تجار قلاوند، تشکر و قدردانی به عمل آوریم. این کتاب تلاشی است جهت معرفی بنیان‌های مفهومی معماری بومی و شناساندن معماری بومی مناطق غرب ایران. امید است که پژوهندگان گرامی، ما را از رهنمودهای گرانقدر خویش محروم نسازند.

تقدیر و تشکر

در پایان بر خود لازم دیدیم از زحمات کلیه پژوهشگرانی که در متن از پژوهش‌شان، و همه دوستان زیر که در جمع‌آوری این کتاب ما را یاری نمودند تقدیر و تشکر نمائیم.

۱- آقای مهندس عبدالله رضائی

۲- خانم کژال عزیزی

۳- خانم مریم جعفریان

۴- آقای مهندس سجاد ربیع

۵- آقای مهندس تیموری (بنیاد مسکن استان ایلام)

۶- آقای مهندس مهدی شجاع

۷- آقای مسعود کریمی (روستای شمشیر، استان کرمانشاه)

۸- آقایان مومنی (روستای هجیج، استان کرمانشاه)

۹- آقای حمزه رضایی (روستای هلسم، استان ایلام)

۱۰- خانم فرانک رضایی

۱-۱- ادبیات و مفاهیم پایه ۱۳

۲-۱- مقدمه ۱۳

۳-۱- تاریخچه توسعه پایدار ۱۴

۱-۳-۱- دستور کار «۲۱» ۱۵

۱-۳-۱-۱- ابعاد اقتصادی و اجتماعی ۱۵

۲-۳-۱- اقدامات لازم برای توسعه پایدار ۱۶

۳-۱-۳-۱- تقویت نقش گروه‌های عمده ۱۶

۴-۱-۳-۱- شیوه‌های اجرایی ۱۷

۴-۱- توسعه پایدار ۱۷

۵-۱- مفهوم پایداری ۲۱

۶-۱- توسعه پایدار و معماری ۲۲

۱-۶-۱- پیشینه معماری پایدار ۲۲

۲-۶-۱- معماری پایدار ۲۳

۱-۲-۶-۱- معماری پایدار، شرایط اقلیمی، محیطی و فرهنگی ۲۷

۲-۲-۶-۱- مفهوم پایداری در بنای معماری ۲۸

۷-۱- مسکن پایدار و طبیعت ۲۸

۸-۱- پیشینه معماری پایدار در ایران ۲۹

۹-۱- توسعه پایدار روستایی ۳۴

۱۰-۱- روستا و توسعه پایدار ۳۵

۱-۱۰-۱- رویکردهای مؤثر در گسترش توسعه پایدار روستایی ۳۷

۱۱-۱- شناخت فرهنگ روستایی و کاربرد توسعه پایدار ۳۸

۱-۱۱-۱- رویکردها و راهبردهای توسعه روستایی ۳۹

۱۲-۱- نمود معماری پایدار در مسکن روستایی ایران ۴۰

۱-۱۲-۱- مناطق شمال ایران در حاشیه دریای خزر ۴۰

۱-۱۲-۲- دامنه کوه‌ها و کوهپایه‌های سلسله جبال البرز و زاگرس ۴۱

۱-۱۲-۳- مرکز ایران منطقه‌ای کویری ۴۲

۱-۱۲-۴- معماری روستایی در حاشیه خلیج فارس و دریای عمان ۴۳

۱۳-۱- طراحی روستایی و توسعه پایدار ۴۴

۱-۲- مفاهیم سکونت ۵۱

۱-۱-۲- لغت‌شناسی کلید واژه‌های سکونت در قرآن ۵۱

۲-۱-۲- لغت‌شناسی کلید واژه‌های سکونت در ادبیات فارسی ۵۲

۳-۱-۲- مفهوم سکونت در معماری ۵۲

۴-۱-۲- شیوه‌های سکونت در معماری ۵۳

۱-۴-۱-۲- سکونت طبیعی در آبادی ۵۳

۲-۴-۱-۲- سکونت خصوصی (Private Dwelling) در بنای مسکونی ۵۳

۳-۴-۱-۲- ریشه‌شناسی واژه «بومی» ۵۴

۴-۴-۱-۲- بوم‌شناسی ۵۵

- ۵۵-۱-۲-۴-۵- بوم‌شناسی عمقی.....
- ۵۶-۱-۲-۴-۶- بوم‌محوری.....
- ۵۷-۲-۲- معماری بومی.....
- ۶۱-۲-۲- پست‌مدرنیسم، بستر و منشأ منطقه‌گرایی و بوم‌گرایی.....
- ۶۲-۲-۲-۳- ریجنالیسم (منطقه‌گرایی).....
- ۶۳-۲-۲-۴- شناخت معماری بومی.....
- ۶۶-۲-۳- تکنولوژی و معماری بومی.....
- ۶۷-۱-۳-۲- نمونه‌های معماری بومی.....
- ۶۷-۲-۳-۲- نمونه معماری بومی براساس نوع تکنولوژی ساخت و مصالح.....
- ۶۸-۱-۲-۳-۲- معماری چادری.....
- ۶۹-۲-۳-۲- معماری چادری قشقایی (فارس).....
- ۷۱-۳-۳-۲- معماری زیرزمینی (غاری).....
- ۷۲-۲-۳-۲-۴- معماری بومی غاری کاپادوکیا (ترکیه).....
- ۷۴-۳-۳-۲- معماری خاکی (گلی).....
- ۷۴-۱-۳-۳-۲- معماری آجری.....
- ۷۵-۲-۳-۳-۲- حصیر گل اندود.....
- ۷۵-۳-۳-۳-۲- چینه.....
- ۷۷-۴-۳-۳-۲- خشت مدولار.....
- ۷۸-۵-۳-۳-۲- خاک کوبیده شده.....
- ۷۹-۶-۳-۳-۲- خاک بسته‌بندی شده.....
- ۸۰-۷-۳-۳-۲- کاه گل اندود (گل سبک).....
- ۸۱-۸-۳-۳-۲- معماری کاهی (پوشالی) بسته‌بندی شده.....
- ۸۲-۴-۳-۲- معماری بامبویی.....
- ۸۴-۵-۳-۲- معماری نخلی.....
- ۸۴-۶-۳-۲- معماری نی‌ای.....
- ۸۵-۷-۳-۲- معماری چوبی.....
- ۹۰-۸-۳-۲- معماری سنگی.....
- ۹۱-۴-۲- انعطاف‌پذیری معماری بومی.....
- ۹۲-۱-۴-۲- انعطاف‌پذیری معماری بومی در رویکرد معماری پایدار.....
- ۹۵-۱-۳- روستا.....
- ۹۶-۲-۳- پیشینه روستانشینی در ایران.....
- ۹۷-۳-۳- سیر تحول روستاهای ایران.....
- ۹۸-۴-۳- عوامل مؤثر در پیدایش سکونتگاه‌های روستایی.....
- ۹۹-۵-۳- معماری روستایی.....
- ۱۰۱-۱-۵-۳- روش طراحی معماری روستایی.....
- ۱۰۱-۱-۵-۳- جایگاه مکان در معماری روستایی.....
- ۱۰۲-۲-۵-۳- جایگاه خلاقیت در معماری روستایی.....
- ۱۰۲-۶-۳- مسکن روستایی.....
- ۱۰۵-۱-۶-۳- مسکن و نظام مکانی- فضایی روستا.....
- ۱۰۵-۲-۶-۳- روستا و ابعاد کالبدی فضایی آن.....

۱۰۷	۳-۶-۳- نظام استقرار روستا.....
۱۰۸	۳-۶-۴- عوامل موثر در شکل‌گیری کالبد روستا.....
۱۰۹	۳-۶-۴-۱- وجه تسمیه روستا.....
۱۰۹	۳-۶-۴-۲- منابع اقتصادی در روستا.....
۱۱۰	۳-۶-۴-۳- توان اقتصادی با قدرت خرید خانواده روستایی.....
۱۱۲	۳-۶-۵- هماهنگی روستا با طبیعت.....
۱۱۲	۳-۷-۷- هویت روستا.....
۱۱۳	۳-۷-۱- معماری روستایی و فرهنگ.....
۱۱۳	۳-۷-۱-۱- قبله (جهت مقدس).....
۱۱۴	۳-۷-۱-۲- مکان‌های مذهبی.....
۱۱۵	۳-۷-۱-۳- گورستان‌ها.....
۱۱۵	۳-۷-۱-۴- غسلخانه.....
۱۱۶	۳-۷-۲- عرصه خصوصی و عمومی و مسئله حریم در روستا.....
۱۱۶	۳-۷-۳- سیمای روستاها.....
۱۱۷	۳-۸-۸- مسکن سنتی روستایی.....
۱۱۹	۳-۸-۱- فضاهای ضروری درخانه‌های روستایی.....
۱۲۰	۳-۸-۲- برنامه‌ریزی و طراحی مسکن روستایی.....
۱۲۰	۳-۸-۳- مصالح و روش‌های سنتی ساختمان‌سازی روستایی.....
۱۲۱	۳-۸-۱- سیاه‌چادر.....
۱۲۲	۳-۸-۲- کپر‌ها و بناهای حصیری.....
۱۲۲	۳-۸-۴- شبکه معابر روستایی.....
۱۲۳	۳-۸-۵- معماری روستایی و عوامل سیاسی و اجتماعی.....
۱۲۳	۳-۸-۵-۱- قشربندی اجتماعی یا استقرار اقشار مختلف.....
۱۲۴	۳-۸-۵-۲- معماری و ساختار خانواده.....
۱۲۵	۳-۸-۵-۳- امنیت و معماری.....

فصل چهارم

بررسی نمونه‌ای بناهای
مسکونی بومی
منطقه غرب کشور

۱۲۹	۴-۱- گونه کوهستانی.....
۱۳۰	۴-۱-۱- مبحث انرژی و پایداری.....
۱۳۲	۴-۱-۲- مبحث معیشتی.....
۱۳۲	۴-۱-۳- مبحث اقتصادی.....
۱۳۳	۴-۱-۴- مبحث پیرامونی.....
۱۳۴	۴-۲- خانه گونه کوهپایه‌ای.....
۱۳۵	۴-۲-۱- مبحث انرژی و پایداری.....
۱۳۵	۴-۲-۲- فرهنگی اجتماعی.....
۱۳۶	۴-۲-۳- معیشتی- اقتصادی.....
۱۳۷	۴-۳- خانه‌ای در گونه دشتی.....
۱۳۸	۴-۳-۱- مبحث انرژی.....
۱۳۹	۴-۳-۲- فرهنگی اجتماعی.....
۱۴۰	۴-۳-۳- معیشتی- اقتصادی.....

- ۱-۵- مقدمه..... ۱۴۳
- ۱-۱-۵- حوزه پژوهش..... ۱۴۴
- ۲-۵- اقلیم..... ۱۴۴
- ۱-۲-۵- تقسیمات اقلیمی در ایران..... ۱۴۵
- ۲-۲-۵- بررسی اقلیم سرد و کوهستانی ایران..... ۱۴۶
- ۳-۵- تأثیر عوامل اجتماعی بر معماری روستاهای مناطق سرد و کوهستانی..... ۱۴۷
- ۱-۳-۵- دین و مذهب..... ۱۴۷
- ۲-۳-۵- زبان..... ۱۴۸
- ۳-۳-۵- ویژگی اقتصادی و معیشتی..... ۱۴۹
- ۴-۳-۵- صنایع دستی..... ۱۵۲
- ۵-۳-۵- ویژگی‌های معماری بومی مناطق سرد و کوهستانی..... ۱۵۶
- ۴-۵- معماری روستایی اقلیم سرد و کوهستانی ایران..... ۱۵۷
- ۲-۴-۵- تأثیر عوامل اقلیمی بر معماری بومی روستایی..... ۱۵۹
- ۳-۴-۵- بستر روستاهای ناحیه کوهستانی..... ۱۶۱
- ۵-۵- ساختار وضع موجود مسکن روستایی منطقه..... ۱۶۲
- ۱-۵-۵- شکل‌شناسی زمین..... ۱۶۲
- ۱-۱-۵-۵- ویژگی‌های بافت مسکونی آزاد..... ۱۶۲
- ۲-۱-۵-۵- مفهوم پایداری ویژگی‌های بافت مسکونی متراکم..... ۱۶۳
- ۲-۵-۵- اقتصاد مبتنی بر معیشت..... ۱۶۳
- ۳-۵-۵- عوامل اقلیمی..... ۱۶۳
- ۴-۵-۵- وضعیت اجتماعی و فرهنگی ساکنین..... ۱۶۴
- ۶-۵- ویژگی‌های بافت و بناهای بومی روستایی مناطق کوهستانی..... ۱۶۴
- ۱-۶-۵- نحوه استقرار بافت مسکونی در مناطق کوهستانی..... ۱۶۵
- ۲-۶-۵- نحوه استقرار و بافت روستا..... ۱۶۶
- ۳-۶-۵- معابر روستا..... ۱۶۷
- ۴-۶-۵- فرم بنا و نحوه قرارگیری آن..... ۱۶۸
- ۵-۶-۵- استفاده از ایوان و حیاط کوچک در بنا..... ۱۶۹
- ۶-۶-۵- اتاق‌های کوچک با ارتفاع کم..... ۱۶۹
- ۷-۶-۵- بازشوهای کوچک..... ۱۷۰
- ۸-۶-۵- دیوارهای قطور..... ۱۷۰
- ۹-۶-۵- نعل درگاه..... ۱۷۲
- ۱۰-۶-۵- بام مسطح..... ۱۷۲
- ۱۱-۶-۵- کاه‌دان و روزن بام..... ۱۷۳
- ۱۲-۶-۵- طویله..... ۱۷۵
- ۷-۵- مصالح و پایداری زیست‌محیطی..... ۱۷۶
- ۱-۷-۵- مصالح ساختمانی روستاهای منطقه سرد و کوهستانی..... ۱۷۷
- ۸-۵- ویژگی کلی معماری روستایی منطقه غرب..... ۱۷۹
- ۹-۵- نتیجه‌گیری..... ۱۸۰
- منابع..... ۱۸۳